

Hyvän sosiaalityön ja sosiaaliturvan merkitys mielenterveydelle¹

Juha Hämäläinen

Arvoisat kuulijat

Keskityn esityksessäni sosiaalityön lähtökohtiin ja luonteeseen ammatillisena toimintana. Tarkastelen sen mahdollisuuksia ja rajoja erityisesti mielenterveystyön näkökulmasta.

Sosiaalityön juuret

Sosiaalityö – alana, ammattina ja toimintajärjestelmänä – on syntynyt historiallisesti satakunta vuotta sitten – Suomessa jonkin verran myöhemmin – vastaukseksi uudenaikaiseen sosiaaliseen avun tarpeeseen. Taustalla oli yhteiskunnan teollistumisen ja modernisoitumisen aiheuttama murros, jonka seurauksena perinteisen sääty-yhteiskunnan turva-

---

¹ Esitelmä Hyvää mieltä ja mielenterveyttä -tapahtumassa Kuopiossa 22.9.2004.

rakenteet murtuivat. Ihmiset eivät saaneet tarvitsemaansa huolenpitoa. Syntyi uudenlaisia sosiaalisia ongelmia ja uudenlaista turvattomuutta.

Historiallisesti ammatillisella sosiaalityöllä on kaksi pääjuurta: filantrooppinen työ avun tarpeessa olevien auttamiseksi ja kasvava tietoisuus avun tarvetta aiheuttavista yhteiskunnallisista epäkohdista. Sosiaalityön aatepohja rakentuu siten ihmisarvon periaatetta korostavasta eettisestä ja avun tarpeen sosiaalista luonnetta korostavasta yhteiskunnallisesta tietoisuudesta. Näihin kiinnittyy myös nykypäivän sosiaalityö.

Sosiaalityö askaroi ihmisen ja yhteiskunnan välisen suhteen alueella. Tavoitteena on auttaa erilaisten elämänongelmien paineissa eläviä ihmisiä elämään täysipainoista elämää yhteiskunnan jäsenenä. Kyse ei ole ihmisten sopeuttamisesta yhteiskuntaan vaan yhteiskunnan sopeuttamisesta ihmisiin. Sosiaalityöhön kuuluu olennaisesti ihmisarvon ja oikeuksien kaikinpuolinen edistäminen ja puolustaminen ja näitä uhkaavien epäterveiden virtausten vastustaminen.

Alusta saakka sosiaalityö on suuntautunut huono-osaisuusongelman ratkaisemiseen ja erilaisten yhteiskunnallisten epäkohtien puristuksessa elävien ihmisten auttamiseen. Yhteiskunnan monimutkaistumisen ja sosiaalisten riskien lisääntymisen seurauksena sosiaalityössä ollaan nykypäivänä tekemisissä yhä monimutkaisemman huono-osaisuusilmiön kanssa. Sen kohtaamisessa tarvitaan enenevästi sekä erikoitumista että yleisiä valmiuksia kohdata ja jäsentää kompleksisia ilmiöitä. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan enenevästi myös kykyä tehdä yhteistyötä eri ammattiryhmien kanssa, osallistua hyvinvointipoliittiseen suunnitteluun ja tuottaa tietoa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon.

Sosiaalityö mielenterveystyön näkökulmasta

Jo 1800-luvulla tiedostettiin hyvin, että elinolojen ja erilaisten fyysisten sairauksien välillä on yhteys. Tietoisuus mielen ongelmien yh-

teydestä elinoloihin kehittyi verrattain hitaasti. Tämä näkökulma on keskeinen mielenterveyssofiaalityössä.

Sosiaalityössä on kolme perusulottuvuutta, jotka kaikki ovat relevantteja työskenneltäessä mielenterveysproblematiikan alueella. Asiakkaan näkökulmasta katsottuna sosiaalityö näyttäytyy kullakin ulottuvuudella erilaisena.

- 1) Sosiaalityö edustaa asiakkaalle tahoja, jonka puoleen voi kääntyä erilaisissa oman yhteiskuntasuhteen kysymyksissä. Sosiaalityöntekijän kanssa on mahdollista analysoida omaa elämäntilannetta, jäsentää tarpeita ja pohtia keinoja niihin vastaamiseksi. Sosiaalityöntekijä antaa asiakkaan käyttöön tietämyksensä sosiaalilainsäädännöstä, yhteiskunnan palvelujärjestelmästä ja etuuksista, joihin asiakas on oikeutettu. Tällainen sosiaalityö auttaa asiakasta käyttämään sosiaaliturvajärjestelmää. Huomiota voidaan kiinnittää niin materiaalisiin toimeentulo- ja asumisasioihin kuin henkisiin tarpeisiin.
- 2) Järjestelmälähtöisen ja järjestelmää hyödyntävän asiakastyön rinnalla on persoonasuuntautunut sosiaalityö. Siinä keskeistä on asiakkaan kohtaaminen ja persoonakohtainen tukeminen. Tällaisessa työotteessa on terapeuttisia, mahdollisesti myös pedagogisia sävyjä. Persoonasuuntautunut työskentelytapa onkin välttämätön esimerkiksi kriisityössä. Siinä painottuvat empatia, rohkaiseminen, toivon ylläpitäminen.
- 3) Suoran asiakastyön lisäksi sosiaalityöhön kuuluu olennaisesti myös sellainen vaikuttaminen, joka ei välttämättä näy asiakkaalle. Sosiaalityöntekijät osallistuvat hyvinvointipoliittiseen suunnitteluun, tekevät selvityksiä, hankkivat tietoa päätöksenteon pohjaksi, laativat lausuntoja, kirjoittavat lehtiin ja vaikuttavat hallintokoneistossa. Tätä sosiaalityön ulottuvuutta on joskus kutsuttu rakenteelliseksi sosiaalityöksi. Kokonaisuuteen kuuluvat käsitteet *advocacy*, *empowerment* ja *policy-making*.

Nämä kolme sosiaalityön ulottuvuutta – kutsuttakoon niitä vaikka järjestelmälähtöiseksi, persoonasuuntautuneeksi ja rakenteelliseksi – vastaavat kukin omalla tavallaan ja toisiaan täydentäen mielenterveystyön haasteisiin. Asiakkaan kannalta on olennaista, että yhteiskunnassa on erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin ja kriiseihin suuntautuvaa ammatillista asiantuntijuutta ja ammattiryhmä, jolta saa apua ja tukea erilaisiin ehkä vaikeisiin elämäntilanteisiin. Jos sillä on nähdäkseen mielenterveyttä ylläpitävää ja edistävää merkitystä, että ihminen tiedostaa tällaisen avun saannin mahdollisuuden, kun siihen on tarvetta.

Mielenterveyden horjuminen ei itsessään ole sosiaalinen ongelma, mutta siitä voi tulla sellainen, jos ihminen ei jostakin syystä saa tarvitsemaansa apua. Sosiaalityön yhtenä keskeisenä tehtävänä on mahdollisuuksien mukaan huolehtia siitä, mielenterveyden horjumisen kehitykselliseksi ongelmaksi. Monimuotoistuvassa yhteiskunnassa tästä huolehtiminen on yhä vaikeampaa. Nopean yhteiskunnallisen murroksen keskellä riittävän avun saaminen ei ole yksinkertaista ja mielen ongelmista näyttää yhä helpommin muodostuvan myös sosiaalisia ongelmia. Sosiaalityölle asetetaan yhä suurempia haasteita.

Sosiaalityön ja sosiaalialan keskeisiä haasteita

Yhteiskunnan nopean muutoksen seurauksena nykypäivän sosiaalityö on monien haasteiden keskellä: kunnallisen palvelujärjestelmän ja koko hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan ongelmat, lasten, nuorten ja lapsiperheiden ongelmien lisääntyminen, kasvava vanhusväestö, päihderiippuvuuden monimuotoistuminen, huumausainerikollisuuden lisääntyminen, nuorten syrjäytyminen koulutuksesta ja työelämästä, uusköyhyyden erilaiset ilmentymät, väkivallan erilaiset ilmentymät, edunvalvonnan ja oikeuksien ongelmat, yhteisöllisyyden murene-

minen ja ihmisten juurettomuus ja yksinäisyys sekä vaikkapa lisääntyvän monikulttuurisuuden tuomat haasteet. Viimeisen kymmenen vuoden aikana esimerkiksi lastensuojelullisten toimenpiteiden piirissä olevien lasten määrä on kaksinkertaistunut, kodin ulkopuolelle tapahtuvien sijoitusten määrä jatkuvasti kasvanut, nuorten tekemien huumausainerikosten määrä kymmenkertaistunut ja peruskoulun jälkeen koulutusuralta putoavien nuorten määrä pystytellyt yli 10 prosentissa.

Sosiaalisten ongelmien lisääntyminen, vaikeutuminen ja moninaistuminen ovat suuri haaste yhteiskunnassa tehtävälle mielenterveystyölle. Mielenterveyden ongelmat kietoutuvat monella tavalla monimutkaiseen sosiaaliin ongelmiin ja koskettavat ihmisen ja yhteiskunnan suhdetta. Sosiaalityöllä on tavallaan kaksi tehtävää mielenterveystyössä: toisaalta ihmisten auttaminen elämään täysipainoista elämää yhteiskunnan jäsenenä mielen ongelmista huolimatta, toisaalta mielenterveyden edellytysten edistäminen vaikuttamalla ongelmia ehkäisevästi yhteiskunnan rakenteisiin, turvamekanismeihin ja ihmisten elinoloihin. Sosiaalityön tehtävänä on myös osoittaa sosiaalisten ongelmien ja mielen ongelmien monisäikeinen yhteenkuuluvuus ja kiinnittää huomiota niiden yhteiskunnallisiin kytkentöihin.

Nykymurrokseen liittyy elinkeino- ja aluerakenteen nopea muuttuminen ja epävakauden lisääntyminen työmarkkinoilla, mikä lisää ihmisten arjen paineita. Suomalaiselle yhteiskunnalle on tunnusomaista sitkeä rakennetyöttömyys ja pitkäaikaistyöttömien suhteellisen suuri määrä. Ongelma ei ole vain työllisyys-, koulutus- ja elinkeinopoliittinen. Ilmiö on monisyinen, samoin sen seuraukset ovat moninaiset. 1990-luvun lamavuosina nopeasti ja voimakkaasti kasvanut pitkäaikaistyöttömyys on vähentynyt hitaasti. Hyvän taloudellisen kehityksenkin aikana pitkään työttömänä olleen työllistyminen avoimille työmarkkinoille on ollut vaikeaa. Erityisen heikkoa on ollut ikääntyvien työllistyminen. Sosiaalityön näkökulmasta kyse ei ole pelkästään siitä, miten työttömille turvataan riittävä toimeentulo. Sosiaalityöhön kuuluu kaikinpuolinen ihmisten tukeminen vaikeissa elämäntilanteissa ja auttami-

nen löytämään ratkaisuja ongelmiin. Lisäksi sosiaalityöntekijät osallistuvat rakenteellisten uudistusten suunnitteluun ja hyvinvointipoliittiseen ohjelmatyöhön. Työttömyyden seurannaisvaikutukset ovat mittavat ja heijastuvat erilaisina kustannusvaikutuksina koko palvelujärjestelmään. Viimeaikojen mittavat karsimiset ja irtisanomiset viittaavat siihen, että työttömyyden ongelma on entisestään kasvamassa. Samanaikaisesti monilla aloilla alkaa esiintyä työvoimapulaa, jonka odotetaan syvenevän seuraavan kymmenen vuoden aikana.

Väestön ikääntyminen aiheuttaa paineita yhteiskunnalle, sen palvelujärjestelmälle ja myös sosiaalityölle. Monella tavalla ennakoimattomassa maailmassa väestön ikääntyminen on trendi, joka tiedetään hyvin. Tästä huolimatta siihen varautuminen hyvinvointipoliittisessa suunnittelussa ja alan koulutuksessa on suhteellisen vaatimatonta. Näyttää siltä, että kunnissa luotetaan jo varsin laajasti vanhustenhuollon palvelujen ulkoistamisen ratkaisevan ainakin suurimmat pulmat. Yhtenä ongelmana joka tapauksessa on, että vanhustenhuolto sosiaalityön ja sosiaalialan osa-alueena ei sytytä nuoria sosiaalityöhön ja sosiaalialalle haakeutuvia, vaikka tiedossa olisikin mittavat työmarkkinat. Vaikka koulutustahot huolehtivatkin viime kädessä opiskelijarekrytoinnista, vanhustenhuollon alan vetovoimaisuuden lisäämistä ei tulisi jättää yksistään koulutusorganisaatioiden huoleksi.

Työssä jaksamisen ongelmat lisääntyivät 1990-luvulla monilla ammattialoilla. Tämä koettiin kipeästi myös sosiaalityössä – yhtäältä asiakkaiden lisääntyvinä jaksamisongelmina, mutta myös työntekijöiden uupumisena kasvavan työmääränä ja lisääntyneiden vaatimusten alle. Sosiaalisten ongelmien määrällinen lisääntyminen ja muuttuminen yhä monimutkaisemmiksi asettavat sosiaalityölle kasvavia vaatimuksia, mikä näkyy jaksamisongelmina sosiaalityössä.

Nykypäivän sosiaalityön yhdeksi keskeiseksi haasteeksi nousee myös tutkimus. Sosiaalityötä on tarkasteltava toimintajärjestelmänä, joka koostuu tutkimuksesta, koulutuksesta ja käytännön työstä. 2000-luvun vaihteessa Suomeen luotiin uusi sosiaalialan osaamiskeskusjär-

jestelmä, jonka keskeisenä tavoitteena on kytkeä tutkimusta, koulutusta ja käytännön työtä toisiinsa ja siten turvata sosiaalialalla tarvittava osaaminen nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä. Sosiaalityön koulutus perustuu tutkimukseen, ja vastaavasti ajantasaisen ja oikeita kysymyksiä käsittelevän tutkimuksen edellytyksenä on tiivis yhteys käytäntöön.

Sosiaalityön tulevaisuus

Sosiaalityö syntyi yhteiskunnan modernisoitumis- ja teollistumiskeshityksen vanavedessä. Nyt siihen vaikuttaa siirtyminen jälkimoderniin ja jälkiteolliseen yhteiskuntamuotoon, jossa suurelta osin kyseenalaistetaan ne arvot, joiden pohjalta moderni teollinen hyvinvointiyhteiskunta on rakentunut. Voidaankin kysyä, millaiseksi sosiaalityö rooli muodostuu kaupallisuutta, viihdettä ja rajatonta yksilöllistä vapautta ihannoivassa postmodernissa yhteiskunnassa. Johtaako globaali talous myös sosiaalityön kaupallistumiseen, jossa ylikansalliset sosiaalialan yritykset korvaavat valtiollisen ja kunnallisen palvelutuotannon? Ketkä ovat tulevaisuudessa sosiaalityöntekijöiden työnantajia? Miten sosiaalityöntekijät koulutetaan? Miten olemassa olevaan ja tulevaisuuden jo nyt tiedossa olevaan sosiaalityöntekijäpulaan vastataan? Sosiaalityön paikka tulevaisuuden mielenterveystyössä määrittyy siitä, miten näihin ja vastaaviin muihin kysymyksiin vastataan.

Sosiaalityön herkkyyks erilaisten yhteiskunnassa vaikuttaville muutostoimille – yhdessä sosiaalityön vaativuuden nopean kasvamisen kanssa – vaatii määrittelemään sosiaalityön kelpoisuusehdot ja ammatinharjoittamisen perusteet selkeästi ja yksiselitteisesti. Erilaisten psykososiaalisten ongelmien jatkuva lisääntyminen ja monimuotoistuminen eri väestöryhmien keskuudessa asettaa sosiaalityöntekijät nyky-yhteiskunnassa yhdeksi avainryhmäksi, jonka työ vaikuttaa ratkaisevasti ihmisten jokapäiväiseen elämään. Sosiaalityötä ei tule nähdä vain pahan

poistamisena; se on olennaisesti myös hyvän edistämistä – kuten mielenterveystyökin.

Yhteiskunnan muutos asettaa monia reunaehtoja sosiaalityön kehittämiseksi niin yleisesti kuin erityisesti mielenterveystyön kannalta. Sosiaalityössä työntekijältä vaaditaan yhä monipuolisempaa yhteiskunta-, käyttäytymis- ja oikeustieteellistä ammattisivistystä, kykyä tehdä vaativia sosiaalisia analyyseja ja dokumentoida tekemänsä ratkaisut juridiselta kannalta pätevästi. Kuntatalouden tehokkuus- ja säästämisvaatimukset lisäävät usein sosiaalityöntekijöiden psyykkistä kuormitusta ja heikentää helposti myös työn laatua. Alan kehittäminen edellyttää sen riittävää resurssointia. Väärässä paikassa säästämisestä voi aiheutua iso lasku yhteiskunnalle.

Muutokseen sisältyy aina sekä uhkia ja epävarmuutta että mahdollisuuksia uuden rakentamiseen. Sosiaalityön kehittämisessä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten yhteiskunnallinen muutos vaikuttaa alan ja toimintajärjestelmän perusteisiin, työn ehtoihin ja keskeiseen sisältöön. On ilmeistä, että monimutkaistuvassa yhteiskunnassa tarvitaan monipuolista sosiaalityötä. Alan kehittämisen tulisi kattaa kaikki sosiaalityön perusolot – järjestelmälähtöisen, persoonasuuntautuneen ja rakenteellisen. Näin myös mielenterveystyön näkökulmasta.

Sosiaalityön tehtävänä on tarjota turvaa ihmisille, joilla mielen horjumisen tai minkä tahansa muun syyn vuoksi on vaikeuksia elää täysipainoisesti yhteiskunnan jäsenenä. Sosiaalisella turvallisuudella on mitä ilmeisimmin merkittävä mielenterveyttä ylläpitävä funktio. On tärkeää, että vaikeuksien alla kamppaileva ihminen voi luottaa siihen, että yhteiskunnallisen avun ja tuen saaminen on varmaa kuin auringon nousu. Luottamusyhteiskunnassa tulee olla luottamusrakenteet, ja ammatillinen sosiaalityö on olennainen osa näitä rakenteita.

Otsikossa mainittu ”hyvä sosiaalityö” rakentuu viime kädessä tieteelliselle perustalle, tieteelliselle tutkimukselle ja koulutukselle. Yliopistollinen sosiaalityön koulutus antaa opiskelijalle yhteiskuntatieteellisen perussivistyksen, johon kuuluu olennaisesti myös valmius tieteel-

liseen päättelyyn, ongelmanratkaisuun, argumentointiin ja tiedonmuodostukseen. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus on tieteellistä asiantuntijuutta, mikä takaa työn korkean laadun. Se luo myös hyvät edellytykset alan kaikinpuoliselle kehittämiselle.

Lopuksi haluaisin todeta, että sosiaalityö on olennainen osa modernin mielenterveystyön kokonaisuutta. Sen kehittämisessä on paljon tehtävää, mutta sen laadusta tinkiminen olisi kohtalokasta yhteiskunnalliselle mielenterveystyölle ja koko yhteiskunnalle.